

BORLOVA (CARAȘ-SEVERIN) ÎN CONTEXTUL ISTORIC AL ORGANIZĂRII REGIMENTULUI ROMÂNNO-BANATIC

Situat pe valea largă a Sebeșului, la 13 km de Caransebeș, și avînd o altitudine de circa 300 m, satul Borlova este ultima localitate în drumul spre complexul turistic Muntele Mic¹. Așezarea, orientată N.-S, se întinde pe o lungime de 2 km pe ambele maluri ale râului Sebeș și este străjuită de Vîrfurile Dîlmii (la est), Culmea Runcului (la vest), Vîrfurile Dobreasca (la sud) și Turnu Ruieni (la nord). Pădurile înconjurătoare sînt bogate în foioase și conifere². Borlova este așezată cu precădere pe malul drept al Sebeșului, numai o mică parte, evident mai recentă, amplasată la intrarea în sat, se întinde pe malul stîng al râului.

Despre tipul de așezare întîlnit în această zonă a Banatului s-au scris destul de multe. Ni se pare îndreptățită remarcă lui Vasile Tulescu, după care „mai toate satele se găsesc sub limita inferioară a pădurii... Topografia și pădurea au format o piedică greu de înlăturat.”³

Alături de relief, un rol deosebit l-a jucat istoria acestei regiuni, sistematizările impuse de către administrația austriacă. Mai ales acestea din urmă au dat Banatului un aspect unitar, pentru că întîlnim „numai sate cu vatra încheagată”⁴. „Faptul că satele din munte și de la coline sînt așezate îndeosebi în văi, de-a lungul apelor... se oglindește mai ales în gruparea caselor. Vatra satului poate fi unitară sau compusă dintr-un nucleu central, la care s-au adăugat cu vremea, în măsura îngăduită de teren, una sau mai multe grupe de case. Indiferent de faptul dacă vatra este perfect unitară sau nu, casele sînt lipite unele de altele, iar clădirile ajutătoare sînt adunate cit mai aproape de stradă”⁵.

Analiza întreprinsă de către Romulus Vuia merge mult mai departe, deoarece varianta „C” reprezintă tipul clasic al satului „format dintr-o uliță lungă, dreaptă și cu case dese. Această variantă o găsim în număr mare în Banat și Bazinul Beiușului. Exemple tipice din Banat sînt următoarele sate: Caransebeșul Nou, Ruieni (302 m), Turnu (302 m), Borlova

¹ Epuran Gheorghe, *Ghidul cabanelor*, Ed. Stadion, București, 1970. p. 28.

² Datele, a căror sursă nu va fi menționată în subsol, au fost obținute din monografia (mss) învătătorului Nistor Boșcai, fostul director al școlii din Borlova.

³ V. Tufescu, *Românii din Banat și raporturile lor cu populația alogenă*, București, 1943, partea II-a, p. 254.

⁴ *Ibidem*. p. 216.

⁵ *Ibidem* p. 218.

(360 m) ... dintre care Borlova și Marga sînt tipuri clasice ale satelor de-a lungul drumului⁶. Denumirea atribuită acestui tip de sat în finalul citatului anterior nu-l mulțumește pe autor, simțind în ea o evidentă calchiere după franțuzescul *village de route*⁷. Mai aproape de realitate par să fie termenii germani, folosiți în lucrarea apărută la Cluj, în 1945: *Strassendorf* și *Wasserstrassendorfer*, dintre care ultimul înglobează toate caracteristicile satelor de tipul Borlovei.

Tot Romulus Vuia extinde aria de investigație dincolo de hotarele țării, căutînd și o continuitate arhitectonică europeană. Astfel „satul-uliță a existat, după toată probabilitatea, și în perioada antică. Nu numai orașele, dar și satele Italiei, datorită climatului și tradiției arhitectonice, au avut casele zidite aproape una de alta; ... așezările, numite *Gelduba* de către Tacitus și Plinius, arată caracterul unui sat răsfirat de-a lungul drumului. Dar și în provinciile romane, și îndeosebi în cele de-a lungul Rinului, alături de castre se formează primele așezări (*vici canaburum*) cu caracterul satului-uliță”⁸.

Dincolo de aceste paralelisme, nu lipsite de importanța lor, ceea ce a determinat nașterea așezărilor *Wasserstrassendorfer* a fost în primul rînd relieful.

În ceea ce privește tipologia gospodăriilor borlovenești, acestea sînt „mari, cu case de cărămidă, acoperite cu țiglă. În construcția caselor se vede o influență străină... Multe au porți masive. Casele vechi românești, construite din lemn, au început să dispară. Se mai găsesc cîteva în satele din apropierea munților”⁹. Cercetările care au condus la concluzia de mai sus sînt efectuate în jurul anului 1930 și atestă o realitate valabilă pentru întreaga zonă de munte a Banatului.

Vom căuta, după informațiile regretatului învățător Nistor Boșcai, să clasificăm preponderența elementelor constructive, surprinse în evoluția lor firească spre mai trainic și mai salubru.

Luînd anul 1775 ca an al mutării satului pe actuala vatră, înregistram următoarea succesiune:

1. 1775—1880 — case din lemn, acoperite cu șindriliță;
2. 1880—1910 — case din lemn, acoperite cu țiglă;
3. 1910—1930 — fundație din piatră, pereți din cărămidă crudă, acoperiș cu țiglă (tip reprezentat cu aproximație în Muzeul satului).
4. După 1930, case mari cu cîte trei camere orientate la stradă.

După ultimul război mondial, acest din urmă plan se dezvoltă și pe verticală, apar case cu un etaj sau chiar cu două, al doilea etaj fiind un fals ingenios, obținut prin supraînălțarea pereților podului. Astfel de case au gospodari ca Damescu Petru, Cocie Martin, Cocie Tima, Mustețea Mihai și alții.

⁶ R. Vuia, *Satul românesc din Transilvania și Banat*, Cluj, 1945, p. 69.

⁷ R. Vuia, *Le village roumain de Transsylvanie et du Banat*, București, 1937, p. 15 și urm.

⁸ R. Vuia, *Satul românesc din Transilvania și Banat*, Cluj, 1945, p. 190.

⁹ C. M. Gregorian, *Graiuul și folclorul din Oltenia nord-vestică și Banatul răsăritean*, Craiova 1938, p. 18.

Desigur că delimitările în timp, menționate mai sus, nu constituie niște bariere imuabile. Avem de-a face cu fenomene de interferență și supraviețuirile vechiului de la o etapă la alta nu pot fi omise din interpretare.

Istoria Borlovei este destul de frământată și uneori contradictorie. Se desprinde însă ca o constantă faptul că așezarea s-a bucurat de atenția cărturarilor bănățeni, fiind cea mai importantă de pe întreaga vale a Sebeșului.

Prima mențiune documentară a satului o găsim la 1519, când Ioan Costea de Borlova figurează de „încrezut“ al regelui. La 1617, Gavril Bethlen donează satul lui Dănilă Kun, viceban de Caransebeș și Lugoj. În 1640 este proprietar Gavril Tivadar, iar la 1699 David Literati. Tot acum așezarea poartă numele de Berlova, iar în conscrierea din 1690—1700 figurează sub numele de Birlova¹⁰. De altfel, N. Iorga afirmă că borlovenii vin de la dispăruta Bórlova, terminația -ova fiind pusă pe seama populației slave, relativ recent colonizată în Banat¹¹.

Proprietatea asupra domeniului Borlovei trebuie să fi fost cu mult mai veche decât menționarea documentară mai sus citată, deoarece de-sele procese purtate la Caransebeș atestă că nobilii de aici moștenesc domeniile din *moși și strămoși*. Aceste privilegii sînt recunoscute la 1440¹².

Stăpînirea turcească cuprinde și răsăritul Banatului abia la 1658, când Lugojul și Caransebeșul trebuie să plătească tribut. Înregistrăm, de altfel, în tot secolul al XVII-lea, strîngerea legăturilor cu românii de peste munte¹³ și dese acte de nesupunere. Locuitorii nu mai pot suporta o asupra dublă, turcească și austriacă, și opun o rezistență deosebită. La 1738, Nicolae Bumbăcilă din Teregova este conducătorul unei răzmerițe. Austriecii, întăriți cu auxiliari sîrbi, distrug localitățile Slatina, Goleț, Borlova (s.n.) Petroșnița, Jdioara, centrul rezistenței, Criciova, Coșteiul, Bojurul, Ohaba, Lunca, Deșul, Belințul, Hauzeștii, Drinova, Uzeștii, Halmăjul și Iasenova, unde căpetenie era un Iacov¹⁴. După cum se vede, rezistența românilor *rebeli și lotri* circumscria atît zona de cîmpie cît și cea de munte.

Actele de nesupunere se înmulțesc spre finele secolului al XVIII-lea, o dată cu înființarea Graniței Valahe. Organizarea regiunii româno-banatic este încredințată colonelului baron Papilla, român de origine, născut la Arad în 1731¹⁵. Mutările de sate, obligativitatea serviciului

¹⁰ I. Loteanu, *Monografia Banatului*, vol. I, Timișoara, 1935, p. 81.

¹¹ N. Iorga, *Observații și probleme bănățene*, București, 1940, p. 10.

¹² *Ibidem*, p. 35.

¹³ *Ibidem*, p. 40.

¹⁴ *Ibidem*, p. 41, și P. Dragalina, *Din istoria Banatului Severin*, III. Caransebeș, 1902, p. 214.

¹⁵ Gr. Popiți, *Date și documente bănățene (1728—1887)*, Timișoara, 1939, p. 18.

militar pe granița de est precum și alte numeroase neajunsuri au făcut ca românii din zona de munte să treacă în Oltenia, iar alții să se refugieze pe Mureș și Tisa, ajungând uneori pînă la lacul Balaton¹⁶. Sînt zadarnice orice eforturi din partea administrației de la Viena. Nici avantajele, nici confiscările proprietăților și cedarea lor în favoarea familiilor care acceptă serviciul militar, nici chiar vizitarea regiunii în două rînduri de către Iosif I nu conving pe localnici. Se pune chiar problema ca zona să fie colonizată cu alte populații din imperiu. În această situație un rol deosebit l-a avut colonelul Papilla. Între el și forurile ierarhic superioare se schimbă o corespondență înfrigurată. Papilla este cel care cere cu tărie rămînerea românilor în zona de munte, deoarece „... experiența învață că sîrbii nu în munți, ci la șez și în contră valahilor li convine mai bine în munți“ (doc. 24.I.1767)¹⁷. În fine, la 15 noiembrie 1770, împăratul aprobă rămînerea localnicilor pe vechile vetre, motivul esențial fiind de ordin economic și anume: Consiliul de război nu ar mai fi trebuit să cheltuiască sume inutile pentru despăgubirea locuitorilor strămutați¹⁸.

Totuși rezistența nu încetează, fiindcă un raport din martie 1804 atestă pricinile pentru care românii din Banat sînt săraci și se dedau uneori la hoții: e vorba de peșcheșurile în natură, recrutarea *pe sprinc e a n ă*, pedepse nedrepte, abuzuri la încasarea impozitelor, creșterea dijmei asupra porumbului, *roboatele îngrămădite*. Totodată documentul enumeră și unele sfaturi de îndreptare a situației, arătînd că măsurile de îmbunătățire pot fi aplicate cu încredere, deoarece românii „bucuros se duc, cine încotro îi strigă“. Aceste cerințe explică subita bunăvoință a Vienei, ținînd seama și de faptul că o parte din grăniceri luptau în această perioadă contra lui Napoleon¹⁹.

Procesul de organizare a regimentului româno-banatic se încheie la 1775. Sediul lui a fost inițial la Biserica Albă, apoi a fost mutat la Caransebeș²⁰. Tot acum înregistrăm revenirea la vechile vetre a familiilor fugite. Un document din 25 februarie 1775 menționează că „s-au înapoiat în Granița Valahă, la casele și pămîntul lor, 199 familii, care de doi ani au plecat în Valahia. Averele lor a fost confiscată la plecare. Impozit nu vor plăti pe timpul absenței, ci numai începînd cu 1 noiembrie 1774“²¹. Deci depopularea fusese masivă în perioada organizării regimentului grăniceresc, datorită și nesiguranței măsurilor ce se preconizau.

Anul 1775 este menționat și pentru mutarea vetrei satului Borlova de pe apa Borlova pe riul Sebeș. Motivul că această mutare s-a datorat

¹⁶ G. Buracu, *Din istoria Banatului Severin*, Caransebeș, 1932, p. 11.

¹⁷ Gr. Popiți, *op. cit.*, p. 14.

¹⁸ *Ibidem*, p. 17.

¹⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 59.

²⁰ Gr. Popiți, *Românitatea graniței militare bănăfene*, Timișoara, 1935, p. 3.

²¹ Idem, *Date și documente bănăfene, (1728—1887)*, Timișoara, 1939, p. 70.

vizitei lui Iosif I ni se pare foarte puțin probabil. Mutarea satului a fost ordonată și efectuată anterior, în cadrul procesului de reorganizare rurală impus de administrația austriacă, ori revenirea familiilor fugite a impus o nouă repartizare teritorială. De altfel, noua vatră a satului nici nu e prea departe de cea veche. Cum borlovenii aveau, conform unui document din 12 noiembrie 1774, 3139 oi și capre²², ne putem lesne închipui că prelucrarea linii obținute necesită existența unor instalații puternice de puiărit, ceea ce riul Sebeș, cu un debit de apă mult mai mare, oferea siguranța randamentului acestora. Desigur că în discuție nu intră numai pivele, în număr mare pe riul Sebeș, ci și celelalte instalații care foloseau forța apei.

Că satul Borlova a fost așezarea cea mai importantă din zonă ne-o dovedesc o serie de documente. Citarea unor cifre trebuie făcută în corelare cu cele existente pentru satele Zervești, Turnul și Ruieni, pentru că numai în acest fel ni se dezvăluie mai bine starea economică a locuitorilor. Un document din 1771 fixează contribuția comunelor pentru plata gornicilor de pădure pe anul 1770. Borlova figurează cu 13 fr. 30 cr., în comparație cu Turnu (3 fr.), Ruieni (2 fr. 30 cr.) și Zervești (3 fr. 30 cr.)²³.

O dată cu demersurile privind organizarea regimentului de grăniceri, se întocmesc liste cu numărul de persoane apte pentru satisfacerea serviciului militar. Într-un „Proiect de cită trupă ar veni sub arme în Granița Valahă pentru înființarea celor 4 companii,” întocmit la Caransebeș în 14 martie 1773, figurează numai Borlova cu 123 „apți de serviciu militar” și 30 „invalidi pe jumătate”²⁴, deci în total 153 de bărbați, din care se încorporează unul din trei, adică 51.

La 1 mai 1770, deci cu trei ani în urmă, pretențiile erau ceva mai mari, deoarece districtul Caransebeș trebuia să încorporeze 780 bărbați, plus 194 „invalidi pe jumătate”, după cum urmează: Zervești (54+37), Ruieni (46+21), Turnul (40+22), Borlova (188+50), restul fiind completat de celelalte comune din district²⁵.

Aceste liste sînt deosebit de importante pentru că menționează o serie de nume, în majoritate românești, locuitori nemulțumiți cu situația militară impusă (Urlan, George, Schian, Ion Surul, Filimon, Neagu, Cerbu etc.). Se preconizează fie înlocuirea, fie pedepsirea lor exemplară²⁶. Știm deja cum au reacționat toți acești nemulțumiți.

Statisticile periodice, întocmite de administrația districtuală la cerea curții imperiale, atestă preponderența românilor în această zonă. Un raport din 6 august 1808 arată că „la Borlova sînt numai locuitori valahi”²⁷. Aceași situație o înregistrăm pentru întreaga vale a Sebe-

²² *Ibidem*, p. 66.

²³ *Ibidem*, p. 20.

²⁴ *Ibidem*, p. 55.

²⁵ *Ibidem*, p. 60.

²⁶ *Ibidem*, p. 55.

²⁷ *Ibidem*, p. 100.

șului. Mai interesant este un document („Raport școlar sumar pe anul 1808”), datat 4 februarie 1809, în care Borlova figurează cu 13 băieți înscriși în școală, învățător fiind Nicolae Fagaresch. În fine, la 1843 ni se comunică un număr de 81 școli românești, care funcționau în satele componente ale graniței de est²⁸. De altfel, districtul Caransebeș cuprindea 72 comune românești, cifră incomparabil mai mare față de celelalte districte²⁹. Pe la jumătatea secolului trecut, Borlova trebuie să fi avut școală românească, deoarece prof. Patriciu Dragalina (n. 1849, în acest sat), tatăl generalului Dragalina, urmează primele clase în comuna natală³⁰.

Preponderența românilor în Banat e menționată și de Grisellini (românii sînt cei mai numeroși³¹), care subliniază și cifra de 181.639 români din totalul de 317.928 locuitori, pentru anul 1774, afirmînd, în continuare, că „dacă se adaugă și locuitorii de la graniță («fruntarii») se poate ajunge la 450.000”³². După cum se vede, statisticile imperiale nu erau sigure în ceea ce privește numărul locuitorilor din zona de munte, greu accesibilă și preferată de români pentru mai multă liniște în comparație cu agitația istorică a timpului.

Date mai recente reafirmă importanța economică și demografică, în contextul văii Sebeșului, a satului cercetat. Astfel, la sfîrșitul secolului trecut, Borlova avea 1466 suflete³³, la 1910 numărul acestora crescuse la 1665, iar la 1920, ținînd seama și de tributul plătit războiului, cifra menționată este de 1435 locuitori, care posedau o suprafață de 15.321 jugăre de pămînt³⁴. Se amintește, de asemenea, că de Borlova depindeau, din punct de vedere administrativ, satele Cicleni, Dalci, Ruieni și Tur-nul³⁵. Pentru 1969 deținem informații că la Borlova trăiesc 1670 locuitori, constituiți în 386 familii. Se observă, că ultima cifră corespunde, în parte, celei din 1910 și ne putem ușor închipui că ea ar fi fost mult mai ridicată dacă războaiele mondiale nu ar fi afectat în două rînduri sporul de populație.

Totuși, ceea ce impune constanța demografică remarcată este ideea înrîdăcinată în tot Banatul și care mai dăinuie încă după care numai priinul copil și uneori și cel de al doilea sînt doriți. Este vorba de așa-numitul „einkinder — sistem“.

ROMULUS ANTONESCU

²⁸ *Ibidem*, p. 108.

²⁹ Gh. Teodorescu, *Evoluția etnografiei Banatului*, Buzău, 1943, p. 9.

³⁰ A. Ghidu și I. Bălan, *Monografia orașului Caransebeș*, Caransebeș, 1909, p. 230.

³¹ Fr. Grisellini, *Istoria Banatului Timișan* trad. N. Bolocan, București, 1926, p. 66.

³² *Ibidem*, p. 65.

³³ C. Diaconovici, *Enciclopedia română*, tom I., Sibiu, 1898, p. 536.

³⁴ C. Martinovici, N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei*, II, Cluj, 1921, p. 35.

³⁵ *Ibidem*, I, p. 19.